

»Ja, tam je en takšen, ko zna.« Vedeževalci – nasprotniki čarovnic na slovenskem podeželju

Mirjam Mencej

The article focuses on the soothsayers who functioned as counterwitches, and were consulted in the case of witch assault. Analyzed are the reasons why people enlisted the help of a soothsayer; their location; their sex structure; techniques and implements they had used; procedure phases required to nullify the evil curse (confirmation of witch assault, identification of the witch, nullification of the curse, and eventual reversing of the curse and revenge upon the witch); their payment; and people's attitude toward them.

Kadar so ljudje na podeželju vzhodne Slovenije, kjer smo raziskovali čarovništvo, menili, da so žrtve čarovniškega napada, so imeli tri možnosti: če so našli škodljivi predmet ali razkrinkali čarovnico v podobi krastače, so lahko pri obrambni metodi zajemali iz skupnega korpusa znanja o tem, kako se ubraniti pred napadom (prim. Mencej 2003). Če takšnega predmeta ali živali niso našli oz. čarovnica ni bila znana, vendar pa so po nesrečah, ki so jih doletele, skleпали (ali pa so jih o tem poučili drugi), da ima ta vendarle svoje prste vmes, so si lahko izbrali možnost, da se obrnejo po pomoč k specialistom, ki so bili za boj proti čarovnicam posebej usposobljeni. En tip religioznih specialistov, na katere se je žrtev lahko obrnila v takem primeru, so bili *duhovniki*, lokalne cerkvene avtoritete, ki so, verjetno brez védenja višjih avtoritet, opravljali blagoslove kmetij, zemljišč, ki naj bi te zaščitili pred čarovnicami.

Največkrat pa so se ljudje po pomoč pred čarovniškim napadom obračali na specializirane nasprotnike čarovnic. Na našem območju so bili tisti, ki so pomagali v primeru suma, da gre za čarovništvo, *vedeževalci* (oz. »šlogarji«, kot so jih tu imenovali). To dejavnost so vedeževalci očitno opravljali obenem z vedeževanjem, pri čemer je bilo verjetno, če sodimo po imenu, vedeževanje njihovo primarno delo oz. je bilo odkrivanje čarovnic pravzaprav razumljeno kot aspekt vedeževanja.

Čarovnice so pogosto identificirane in tako dejansko priklicane v življenje prav prek svojih nasprotnikov. Čarovniški diskurz je konstituiran v trikotniku najbolj vpletenih posameznikov: žrtve, čarovnice in specialista – nasprotnika čarovnic (Blécourt 1999: 154). Mnogi raziskovalci so posebej poudarjali odločilno vlogo nasprotnikov čarovnic v čarovniških obtožbah (npr. Kruse 1951). Pomembna vloga, ki so jo v čarovniških obtožbah odigrali nasprotniki čarovnic, je razvidna že iz sodnih spisov v čarovniških procesih v času lova na čarovnice, pa tudi iz etnoloških zapisov z evropskega podeželja v 20. stoletju (Macfarlane 1970; Kruse 1951; Schöck 1978: 132–145; Favret-Saada 1980 idr.).

V primerjavi s pripovedmi o lastnih izkušnjah s čarovnicami so priznanja o odhodu pripovedovalca ali njihovega znanca, sorodnika itd., o katerem pripovedujejo, po pomoč k nasprotniku čarovnic relativno redka. Toda to gotovo ne more biti povsem

pravilna slika, saj ljudje večkrat omenjajo, da so npr. na nekem območju vsi hodili k določenemu vedeževalcu, drugod pa, da so hodili k drugemu ipd. Očitno je bilo obiskovanje takih specialistov na našem območju precej množično razširjeno. Razlog za molk o lastnem obisku morda vsaj deloma leži v dvojni vlogi teh specialistov in njihovi sposobnosti oz. občasni praksi, da maleficium vrnejo storilcu, ki je največkrat sosed – s tem bi namreč lahko tvegali poslabšanje medsosedskih odnosov. Vendar pa se kljub temu ne zdi verjetno, da bi ti obiski potekali tako na skrivaj kot na območju Alto Minho na Portugalskem, kjer so se ljudje na obisk k vedeževalcu, da jih sosede ne bi opazili, odpravljali ponoči (Pina-Cabral 1986: 190). Ker za večino teh obiskov vemo iz pripovedi znancev tistih, ki so se napotili k vedeževalcu, se je informacija očitno širila dalje, če že ne pred obiskom, pa gotovo po njem; včasih pa sta se na tak obisk napotili celo po dve sosedi skupaj ipd.

Razlogi za odhod k nasprotniku čarovnic

Kljub skupnemu znanju o metodah obrambe proti čarovnicam je bil odhod k specialistu v določenih primerih očitno potreben. Daleč najpogosteje navedeni vzrok za obisk nasprotnika čarovnic je bilo *umiranje, bolehanje, neješčnost živine oz. svinj in nemlečnost krav*, kar je gotovo pokazatelj pomembne vloge, ki so jo imele te živali v gospodarstvu na tem območju. Takšne težave so pripovedovalci kot razlog za obisk vedeževalca navedli v večini primerov. Le v posameznih primerih so omenjali druge nesreče: žitne molje; željo, da bi vedeževalec prekinil odnos sina z dekletom, ki je izhajala iz družine z reputacijo čarovnikov; bolezen vnuka, ki naj bi ga povzročila soseda – čarovnica; krajo; ali moževo pretepanje žene. Včasih so odšli k takšnemu specialistu zgolj z namenom, da bi izvedeli kaj o svoji prihodnosti, se pravi, da v tem primeru ta ni opravljal svoje vloge identifikatorja in nasprotnika čarovnic, ampak zgolj vlogo vedeževalca.

Pri odhodu k vedeževalcu je bil odločilni dejavnik predvsem *dolgotrajnost* nesreč: prašiči »vedno« poginjajo, živina »nikoli« ne uspeva, »dlje časa« je pri hiši vse narobe...¹ Seveda pa je »dolgotrajnost« relativna: če krava ni dajala mleka, od katerega so bili življenjsko odvisni, so se ljudje lahko odpravili k vedeževalcu že po nekaj dneh:

I: Enkrat je..., ko so tudi, je mama moja pripovedovala, da je, so imeli pri eni hiši bolne prašiče, in to kar iz leta v leto. Pol je šla pa tista gospodinja, je šla k nemu vedeževalcu. (72)

S: Šlogarji? A to so bli tudi v vasi šlogarji?

I: A ne, to smo pa, dol, tu dol pri Krškem so hodili k enim. To se reče, da tam dol, to je bilo res, gor v Z. se reče. Tam gor je, svinje so crkavale, pa crkavale, pa je fertig. Zdaj pa, kateri trdno to veruje, da je res, je res. Kateri pa nič ne veruješ, se ti pa ne uresniči. In to je živa resnica, ne. Ja, ja. Pol je pa šel tu dol, je rekel: »Kar pogledjte, kaj imate vi kosti notri pod, notri pod podnom, pod štalo. Pa nož je notri,« je rekel. »Tisto ven dajte,« je rekel.

S: To je ta šlogar rekel?

I: Ja. Pol je pa šel domov, pa je pogledal, pa je res. Pa je tisto ven vzal, pa je bilo dobro. (122)

¹ Podobno ugotavlja v Franciji Favret-Saada (1980: 6).

Razlog za sum, da je na delu čarovnica, in za odhod k vedeževalcu je tudi *zaporedje* različnih, na videz nepovezanih nesreč, ki zadenejo človeka. Kot ugotavlja Favret-Saada v Franciji, so kmetje ločevali med dvema vrstama bolezn: običajnimi nesrečami in ne- navadnimi ponovitvami – če nekdo umre, bankrotira, zboli ... to še ni nujno pomenilo, da je v ozadju čarovništvo. Čarovniški napad se kaže v nizu nesreč, ki doletijo človeka, čeprav na različnih področjih. Ko se to zgodi, se človek obrne h kvalificiranim ljudem z dvojno prošnjo: s prošnjo po interpretaciji in po zdravljenju (Favret-Saada 1980: 6).

I: Prej so znale, prej so znale /nerazumljivo/, kako so to znale. Naša je bila ena ženska, nedaleč od nas, v K., vasi je bila doma. Pa je prišla k nam, mi smo imeli mlin, ona je v mlin prinesla zmleti, ne, koruzo ali pa ječmen, kar je že imela /.../. Ko je tista prišla k hiši... je neki zacoprjala, da je bilo vse narobe. Ali so mama kokoš nasadili, ali je krota med jajci crknila, ali so vsi piščeti in /nerazumljivo/, ali je pri hiši naredila kaj. Da res je zapodila, to so pa videli, ko smo še bili mali otroci, da ko je šla mimo štale /nerazumljivo/, je nekaj zapodila v ograjo, ko smo imeli ograjo. Ko mi smo prašiče k ograji spuščali, ne, poleti, in pol so nam tri prašiči crknili, in to je, nekaj, nekaj je bilo narobe. Pol so šli pa mama, so šli pa mama k šlogarci /.../ (73)

Nadaljnji razlog, ki je spodbudil ljudi k obisku vedeževalca, je verjetno tudi pričanje ljudi, da je le na tak način mogoče opraviti tudi z moralnimi vzroki bolezn, izkoreniniti bolezen in druge nesreče »v samem izvoru« (prim. Pina-Cabral 1986: 187; Favret-Saada 1980: 6). Poleg tega je imela seansa pri vedeževalcu gotovo tudi neke vrste terapevtsko vrednost (prim. Favret-Saada 1980: 8), deloma pa je na odhod k specialistu verjetno vplivala tudi preprosto radovednost, ki jo je spodbudila reputacija posameznega vedeževalca, govornice, ki so krožile o njem – vendar pa lahko o tem le ugibamo.

Lokacija

Natančne podatke, tj. ime in kraj bivanja vedeževalca, so nam naši sogovorniki le redko povedali. Tudi v Franciji so ime vedeževalcev ljudje skrbno skrivali (Favret-Saada 1980: 31), enako na Češkem (Blécourt 1990: 184) in na Portugalskem (Pina-Cabral 1986: 190). Trdili so, da se imena specialista (kadar je šlo za lastne obiske) ne spominjajo več, saj je od tedaj, ko so bili pri njem oni ali njihovi znanci, v glavnem minilo že veliko časa ali pa je bil ta že pokojen. Ker so največkrat pripovedovali o obisku znancev, je bil v takem primeru v ospredju pripovedovalčevega fokusa seveda dogodek, ne pa natančna lokacija in podatki o tej osebi.

Daleč najbolj prevladujočo vlogo v odkrivanju čarovnic na tem območju je imel, po pripovedih sodeč, zlasti en, morda dva vedeževalca. Za prvega vemo z gotovostjo, saj so ga ljudje večkrat omenjali. Živel je »na Kranjskem«², ena informatorka je povedala tudi natančneje, da je živel na Gomilskem, se pravi precej zunaj meja območja, na katerem smo delali raziskavo. Pisal naj bi se Gomulšek (oz. Gomilšek ali Gomivšek)³. Trije informatorji izrecno govorijo o Gomilšku s Kranjskega, štirje nadaljnji informatorji pa omenjajo neko-

² »Kranjska« pomeni ljudem na tem območju vse, kar je na drugi strani Save.

³ Ljudje so njegov priimek izgovarjali na različne načine. Morda pa to sploh ni bil priimek, ampak samo vzdevek po kraju, v katerem je prebival.

ga, ki je živel na Kranjskem. Tehnike, ki jih je uporabljal, so zelo različne in po drugi strani tako klasične, da je na podlagi teh nemogoče z gotovostjo identificirati specialista.

Nekaj naših sogovornikov je odšlo na konzultacije k vedeževalcem tudi na Hrvaško. Čeprav so ti vedeževalci delovali zunaj meja našega območja (vmes je bila celo nekdanja republiška, zdaj državna meja), pa so bili vendarle manj oddaljeni od njega kot vedeževalec z Gomilskega, saj je bila meja v neposredni bližini.

Nihče od vedeževalcev, na katere se je obračalo največ ljudi, torej ni živel na območju, kjer smo opravljali raziskavo. Tendenco ljudi, da si izberejo vedeževalca oz. nasprotnika čarovnic zunaj svojega območja, izza določene meje, se pravi zunaj mreže znancev in svojega teritorija, so opazili tudi mnogi raziskovalci drugod po Evropi (Blécourt 1999: 184, 204; Favret-Saada 1980: 20; Pina-Cabral 1986: 192; prim. tudi Schöck 133–5). Favret-Saada navaja celo primer, ko so se vaščani zavedli, da je v njihovi vasi živel zelo znan nasprotnik čarovnic, šele na njegovem pogrebu, ki se ga je udeležila ogromna množica njegovih nekdanjih strank, ki so prihajale od vsepovsod, le iz njegove vasi ne (Favret-Saada 1980: 57). Pred približno pol stoletja, ko je poljski etnolog Obrembski raziskoval območje Poreča v Makedoniji, so se ljudje s tega območja obračali po pomoč predvsem na hodžo iz Striganišta in na svetnico iz Železne reke, na celotnem območju Poreča pa ni bilo nobenega pomembnejšega vedeževalca (Obrembski 2001: 73–4).

Kadar se ljudje niso odločili za daljše potovanje na Kranjsko in/oz. na Gumilsko ali na Hrvaško, so se obračali na manj pomembne vedeževalce⁴, pri čemer je igrala pri izbiri vedeževalca določeno vlogo tudi geografska oddaljenost. V takšnih primerih so ljudje izbirali specialiste predvsem v bližnjih krajih, kar se zdi razumljivo, saj se je večina informatorjev odpravila na pot peš. Vendar pa po drugi strani nikoli nismo naleteli na primer, da bi si izbrali specialista iz svojega kraja, celo če je iz pripovedi ljudi od drugod razvidno, da je tam živel vedeževalec.

Poleg stacioniranih specialistov, h katerim so se ljudje napatili po pomoč, pa so poznali na tem območju še poseben podtip specialistov, ki so hodili od hiše do hiše in ponujali svoje usluge: predvsem vedeževanje in uničevanje škodljivega čarovniškega predmeta. Ti so prihajali prvenstveno s Hrvaške, morda zato, ker je bil standard v Sloveniji višji ali pa so tu iskali dodatne stranke; nekaj je bilo tudi Romov. Včasih jim je ta dejavnost pomenila postranski zaslužek, večinoma pa je bila to njihova glavna dejavnost. Naši sogovorniki so omenjali tri ženske in tri moške potujoče šlogarje.

Spol

Medtem ko so kot obtoženke čarovništva izrazito prevladovale ženske, pa je ta slika pri nasprotnikih čarovnic precej drugačna. Naši informatorji oz. njihovi znanci ali sorodniki, o katerih so nam pripovedovali, da so odšli k vedeževalcu, so se v sedemnajstih primerih obrnili na žensko, v štirinajstih pa na moškega. Če ne upoštevamo primerov, v katerih lahko na podlagi lokacije in delno tehnike, ki so jih uporabljali, domnevamo, da

⁴ Pripovedovalci so za vedeževalce, za katere so pripovedovali, da so se nanje obrnili po pomoč pred čarovnico, v glavnem trdili, da so že umrli, tako da ni bilo mogoče pričakovati, da bi lahko še odkrili sled za njimi. Le dva sogovornika sta pripovedovala o situaciji, ki se je dogodila pred sedmimi oz. desetimi leti.

gre za iste specialiste, je bilo najverjetneje govora o petih moških vedeževalcih in sedmih ali osmih ženskah vedeževalkah⁵. Tu gre seveda le za opisane primere, kar pa v resnici ni zanesljiva slika tega, koliko vedeževalcev je dejansko delovalo na tem območju v času, ki se ga naša raziskava dotika (tj. približno čas od srede do konca 20.st.). Kljub vsemu pa je opazen procentualen porast moških v primeri z osebami, obtoženimi čarovništva, ki so praviloma ženske in je med njimi moških komajda za vzorec. Podobna slika se kaže tudi iz raziskav čarovništva drugod po Evropi. V Alto Minho na Portugalskem so bile čarovnice vedno ženske, nasprotniki pa so bili lahko ženske ali moški (Pina-Cabral 1986). Inge Schöck ugotavlja, da je večina nasprotnikov čarovnic v jugozahodni Nemčiji moških (Schöck 1978: 141); iz madžarskih sojenj čarovnicam je prav tako razvidno, da je bila večina čarovnic žensk, nasprotnikov čarovnic pa moških (Dömötör 1978: 185) itd.

Tehnike in pripomočki za vedeževanje

Vedeževalci so v svojih seansah pogosto uporabljali več različnih tehnik. Poleg tega so imele tehnike različen namen in so jih verjetno izbirali tudi glede na to, ali so hoteli le izničiti škodo ali pa so imeli pri tem namen tudi identificirati krivca (kadar prvo ni impliciralo drugega) in mu vrniti škodo. Žal pripovedovalci redko opisujejo tehnike vedeževalcev, saj je bil v ospredju njihovega interesa predvsem ugoden razplet situacije, tj. konec nesreč in (včasih še) identifikacija krivca (ter redkeje tudi vrnitev čara oz. maščevanje povzročitelju nesreč). Morda ti tudi dejansko niso vedno uporabljali neke na zunaj prepoznavne tehnike, kot je npr. vedeževanje iz kart, fižola, branje iz knjige ipd.

Ker so vedeževalci in vedeževalke le redko imenovani, tudi ni mogoče z gotovostjo vedeti, kdaj ljudje pripovedujejo o isti osebi, zato se naša statistika tehnik nanaša le na opisane primere. Največkrat, v petih primerih, je omenjeno vedeževanje iz kart, ki pa se v dveh primerih povezuje z branjem iz »knjige«. Knjiga je vsega skupaj omenjena trikrat. Edini vedeževalec, ki ga je bilo mogoče identificirati po imenu, Gumilšek, si je pri vedeževanju očitno pomagal s »knjigo« in kartami. Za kakšno knjigo in karte je šlo, ne vemo, čeprav lahko predvidevamo, da je šlo za isto knjigo, kot so jo na tem območju pripisovali čarovnicam, tj. Kolomonov žegen⁶. Toda medtem ko so vaške čarovnice in čarovnice izrecno obtoževali, da imajo v lasti Kolomon, v zvezi z vedeževalci to ime za knjigo ni bilo nikoli omenjeno. Enkrat samkrat je omenjeno še »vedeževanje na robček«, ki pa ni bilo namenjeno odpravi maleficiuma, ampak zgolj napovedi prihodnosti, in enkrat »vedeževanje na fižol« – gre za zelo star način vedeževanja z bobom, fižolom, redkeje tudi s koruzo (prim. Moszyński 1967: 379–382), prav tako namenjen le napovedovanju prihodnosti. V enem primeru je vedeževalec pri identifikaciji čarovnice uporabil vodo in v enem ogledalo, ki pa je imelo v bistvu enako vlogo kot voda – v obeh se je namreč lahko pokazal krivec, čarovnik oz. čarovnica, kriv(a) za nevšečnosti, ki so doletele osebo, ki se je na vedeževalca obrnila po pomoč (glej v nadaljevanju).

⁵ Vedeževalko iz B., ki jo omenjata dva informatorja, sem štela za isto osebo, a možno je tudi, da sta v kraju B. dejansko delovali dve različni ženski.

⁶ Tudi glavni vir znanja vedeževalk na severnem Portugalskem je bila čarovniška knjiga Knjiga sv. Ciprijana, iz katere so se naučile vedeževati z igralnimi kartami (Pina-Cabral 1986: 192).

Vedeževalski postopek

Iz pričevanj ljudi o njihovih obiskih ali obiskih njihovih sorodnikov, znancev pri vedeževalcu lahko izluščimo vsaj glavne elemente, če že ne vseh detajlov njegovega postopka. Vedeževalec je najprej potrdil, da gre res za čarovnijo oz. da je na delu čarovnica; zatem je lahko čarovnico identificiral oz. dal napotke za njeno identifikacijo; izničil zli čar ali dal napotke oz. predmete za njegovo izničenje; ter (na željo stranke) čarovnici lahko tudi vrnil škodo oz. čar. Vrstni red seveda ni bil nujno vedno tak. En element postopka je pogosto impliciral drugega, vsi koraki pa niso bili vedno nujno potrebni. Prvi korak je bil seveda nepogrešljiv – čeprav ni bil nujno ekspliciten, pa je bila implicitna pritrnitev, da je na delu čarovnica, predpogoj za ves nadaljnji postopek. Tretji korak (izničenje čara) je bil pravzaprav razlog, zaradi katerega so ljudje obiskovali vedeževalca ter kot tak prav tako absolutno potreben. Drugi (identifikacija čarovnice) in četrti korak (maščevanje) nista bila obvezno prisotna, sta pa bila praviloma implicirana že v postopku izničenja čara. Morda najpopolnejši opis obiska pri vedeževalcu, iz katerega so jasno razvidne pravzaprav vse faze njegovega postopka, razkriva naslednji pogovor:

I: No, tole bom pa povedala. To je bila pa resnica, ki sem jo jaz doživela. Pri nas doma smo imeli, ne bom rekla, koliko prašičev tistikrat, ampak vsi so zboleli.

S: Zakaj?

I: Zakaj? Ja, nič nismo vedeli, zakaj. Drugače pa to je bilo okrog štirinštiridesetega, petinštiridesetega leta, pa so vsi zboleli in jaz sem šla k eni taki ženski. Jaz sem šla k eni tisti ženski, pa sem iz tistih prašičev par ščetin, tisto, kar imajo gor, ne, tiste dlake, sem popipala, pa sem nesla s seboj, pa sem šla k tisti ženski. In ko pridem jaz notri k tisti ženski, mlada, tistikrat sem bila mlada dekle, pa ko ona mene pogleda, pa je rekla: »O, deklica, ti pa nisi prišla zaradi ljubezni vprašati, ti si pa prišla po zdravila.« Ko sam jaz stopila notri, pa je ona to meni rekla. Pol jaz jo kar gledam, pa sem rekla: »Ja, res.« Pol je malo sem pa tja obrnila se, pa pravi: »Tule se usedi.« Pa sem se usedla, no takole, ona pa nasproti mene, pol pa neko knjigo pred sebe dene, pa tisto malo obrne, pa pravi: »Pri vas je pa žival bolna.« »Ja,« sem rekla, »res je.« Pa je rekla: »Daj mi to, kar si prinesla s seboj!« Jaz sem pa imela to v enem papirčku zavito, pa v žepu, pa ji dam. Pa ji dam, pol pa ona to gleda, pa kaj jaz vem še kaj, pa se je menila tako bolj potih, pol je pa rekla: »Vse prašiče imate bolne, pa tudi vam bojo pocrkali.« »Ja,« sem rekla. »Pa ni nobene pomoči za to?« Pa je rekla: »Ja, bomo poskusili.« In je prinesla pa karte, igralne karte take, na mizo. In pol pa tiste karte on vse razloži, razloži po mizi, pa mi je rekla točno tako: »Vaša hiša stoji sredi vasi.« Pa sem rekla: »Ja.« Pravi: »In tale, ki je vam to naredila,« pravi, »to je pa ženska, pa prav v sorodu ste si.« Pol pa je še tiste karte premetavala, pa pravi: »In to po moških ste si v sorodu,« je rekla, »v bližnem sorodstvu sta si.« In sem rekla: »Res.« In pravi: »Ta hiška pa stoji malo desno od vaše, na enemu hribčku, pa nedaleč od vas.« Pravi: »Bi se spomnila, kdo je to?« »Ja,« sem rekla, »se spomnim in res smo si v sorodu in vse.« In ona tiste karte gleda pa je rekla, pravi: »Ona je bolj visoka ženska, pa bolj temne polti.« Pravi: »Ja, ta je vam to naredila.« In pol sem pa jaz rekla, da bi samo prosila, če bi se dalo pomagati, ozdraviti to. Je rekla: »Se bi dalo.« Pravi: »Se bo dalo, samo če boš tako naredila, kot bom jaz rekla.« Sem rekla: »Bom.« Pol je pa rekla: »V redu.« Pol je pa dala v en papir nekega praha. Kaj je bilo, ne vem. Pol v drug papir mi je dala spet en prah. Pol je pa rekla: »Ko pridete domov, pa ko se bo naredil mrak, pa dajte, če imate krušno peč, tisti pleh, ko zaprete peč, ko nehate kuriti /opisuje pleh/; na tisti pleh dajte, trikrat vza-

mite ognja pa denite gor na tisti pleh tale prah, potrosite polovico po tistem ognju, pa iti po svinjaku sem pa tja. Pa če kdo pride tisti moment, pa da se bo kdo htel pogovarjati, sploh ne spregovoriti. Pol ono polovico pa notri k svinjam dati.« Pol to smo vse naredili. Pa je rekla: »Pol tisti ta drug prah, ki je bil v drugem papirju, pa morate na njihovo zemljo /dati/, pa narediti, ampak to si dobro zapomnite, narediti z enim takim dletvam /opisuje dleto/, in s tistim narediti takole od sebe tri križe, bog obvaruj, da pa narediš k sebi! Pol pa prah notri potrosite tudi tako, spet od sebe tam.« Pol pa pravi: »Čez tri ali štiri dni pa pridi povedat, kaj bo.« Mi smo to vse naredili še tisti večer. In drug dan so bile svinje že čisto drugačne, so že vstale, prej pa ležale, ko so bile crkaste. In so že vstale, začele jesti in čez tri dni so bile, kot da nič ni bilo hudega. In ona je mene tu vprašala dol tudi, če jaz želim, da bi ona to odvrnila od nas, pa da bi unim živad pocrkala namesto nas. Sem rekla: »Jaz tega ne želim, jaz samo to želim, da bi pri nas ostala ozdravela.« In je ozdravela. In tisti večer je prišel tisti človek k nam, samo da je že bilo prepozno, da smo to mi že vse naredili. Tako čisto nepričakovano je prišel mimo, pa se pogovarjat.

S: To je bil mož od te ženske, za katero je ona mislila, da....?

I: Ženska je to naredila.

S: Ampak prišel je pa njen mož?

I: Ja, je pa njen mož. Da bom pa še to povedala, ta mož je bil pa brat od mojega ateta. In to vam pa rečem, da to sem pa verjela. Pol ko sem videla, da je to točno vse. In ko mene ta ženska ni poznala, bila je pa tu doma blizu, dol, ko se je reklo P.S., to se zdaj reče S. P. /opisuje, kje ta kraj je/.

S: Je imela v hiši kaj nenavadnega?

I: Eno kletko je imela prosto, v drugi je imela pa petelina. Bila je pa hudo stara, drugače pa hudo taka prijazna ženska. In veliko so hodili zaradi zdravja in marsikomu je pomagala. Samo zdaj je že štirintrideset let, kar je umrla.

S: Kako ste ji pa rekli?

I: To pa ne bi vedela, ker je bilo to od nas dve ure daleč.

S: Pa je ona veljala za coprnico ali ne?

I: Ja, za tako je veljala. Da je to znala narediti. S tistih kart je uganila prihodnost.

S: In kaj ste ji rekli, da je vedeževalka, coprnica, šlogarica....?

I: Ja, mi smo rekli šlogarca. (36)

Faze vedeževalčevega postopka

Iz pripovedi naših sogovornikov o obisku vedeževalcev je bilo mogoče izluščiti naslednje faze njegovega postopka:

Potrditiv, da je težava posledica čarovniškega dejanja

Ta element je izrecno omenjen v pripovedih le dvakrat, seveda pa je, kot že rečeno, implicitno prisoten tudi v vseh drugih primerih opisa postopka. Eksplicitno avtentiziranje težav kot posledic čara pa ni bil nujni del postopka, saj je zadoščalo, da je ves nadaljnji postopek proti čarovnici tako predpostavko v ozadju že impliciral.

I: Dekle, ne, je vnuka... tako dolgo je, pred sedmimi leti se je to zgodilo. Ga je gor povabila na kavico, pa ga objemala. /.../ Drug dan je bilo njemu slabo... »Pa meni je slabo.«/ga oponaša/ Potem pa so ga začela kolena boleti, potem pa prsti.. Je rekel: »Mama, jaz sem pa

bolan, prsti me tiščijo,« Pa se je motal, pa šel /nerazumljivo/ dol k vedeževalki. Pa je rekla: »Kaj te boli? /To/ je narejeno.«

S: Kaj je rekla?

I: Da je narejeno. Da je narejeno. (29)

Identifikacija čarovnice

Kot vemo iz literature, je nasprotnik čarovnic navadno igral ključno vlogo pri identifikaciji čarovnice. Identifikacija je bil eden bistvenih elementov vedeževalčevega postopka – da je bila čarovnica lahko nevtralizirana, je morala biti najprej identificirana (Mathisen 1993: 20; Kruse 1951: 31, 34). Verjetno prav zato v primerih, ko je bila škoda odkrita, ko je torej imela »obliko« (bodisi v obliki nastavljenega jajca, kosti, blatne kepe ipd.), odhod k vedeževalcu ni bil nujno potreben, saj je žrtev napada sama lahko izničila čar in /oz. identificirala čarovnico.

Mnoge pripovedi bi lahko, če bi jih „brali« dobesedno, ustvarjale vtis, da so ljudje za identiteto čarovnice vedeli že pred odhodom k vedeževalcu, da torej identifikacija (razen kot potrditev njihovih sumov) ni bila potrebna. Toda ali pripoved, ki jo pripovedovalec začne na naslednji način:

Imeli smo sosedo, ki je bila čarovnica ... Naredila je, da krava ni več dajala mleka ali da so svinje boleale ... Potem smo šli k vedeževalcu, ki je rekel, kaj naj storimo ... Ko smo to storili, je bilo vse dobro ...,

res pomeni, da je naš sogovornik že pred odhodom k vedeževalcu vedel, da je za njihove težave kriva prav ta sosedo? Ali pa se je pripoved, pripovedovana retrospektivno, začela s stališča rekonstrukcije dogajanja sicer na napačnem, s stališča posameznikove obnove dogodkov pa na logičnem koncu: da je torej sedaj, ko je ta že vedel, da je bila njegovih težav kriva prav ta in ta oseba, pripoved začel z razkritjem identitete čarovnice – povzročiteljice njegovih težav? Ta druga možnost se zdi zelo verjetna in v vseh takšnih pripovedih je opis postopka identifikacije izpuščen.

Vedeževalec je imel pri identifikaciji čarovnice na splošno dve možnosti: posamezen korak je lahko izvedel sam oz. njegova stranka že v teku postopka, lahko pa je dal svoji stranki natančne napotke (in včasih predmete, npr. prah, mazilo ipd.), kako naj postopek opravi sama po vrnitvi domov.

Identifikacija čarovnice v teku postopka

Kadar je vedeževalec oz. njegov pacient čarovnico identificiral že v teku postopka, je lahko uporabljal tehniko, ki je bila izrecno namenjena identifikaciji. Gre za tehniko, kjer žrtev v ogledalu ali vodi (v škafu)⁷ spozna obraz tistega, ki ji želi škoditi. To tehniko sta, kot lahko z gotovostjo trdimo na podlagi pripovedi, uporabljala vsaj dva vedeževalca: eden, ki je uporabljal škaf vode, v katerem se je prikazala podoba domnevnega čarovnika, in drugi (s Hrvaške), ki je svojim strankam pokazal ogledalo⁸, v katerem so lahko ugledale čarovnico, krivo za škodo, ki se jim dogaja.

⁷ Prim. poročilo o coprniku s Kranjskega, ki v ogledalu pokaže obraz coprnice, ki naj bi začarala kravo, da ni dajala mleka (Sl. Gospodar VII, 1873, št. 26 (10. julij), 224, iz Braslovč), oz. obraz coprnika, ki je začaral, da so poginjale svinje (Slovenski gospodar IX, 1875, št. 36 (2. sept.), 294, iz Savinjske doline.

⁸ Prim. Pomen vode kot mesta »vstopa« na drugi svet ter paralele med vodo in ogledalom v Sartori 1908: 363–4; Mencej 1997: 134.

I: No, veliko so se pogovarjali, ... ti moški o vojni pa o vsem, kako so bili v vojskah, pa to ...pa tudi so pravili k tule, v /nerazumljivo/ B., prek S. gor, je tudi sredi hoste je bil eden moški, ki je znal na karte šlogat, ampak so rekli, da tisti je pa ...

II: ... vedel, kaj dela.

I: Da tisti je pa res tudi znal marsikaj. Da je en šel tudi k njemu... je imel tudi take sosede bolj dobre, ne, pa je šel pol k njemu, pa tistemu karte kažejo vse, pol je pa rekel tako, je rekel: »Soseda se varuj ..., ki se ti strašno dobro dela, samo bi te pa vtopil tudi v žlici vode... V takem gostem naselju je bil doma, potem pa ni vedel, kateri sosed je, ne, ... je bil pa strašno radoveden pa živčen potem, /.../ potem pa le še dreza v tistega moškega, pol pa pravi: »Ja tako, če boš tiho, pa boš držal besedo, ti ga bom pokazal ... kdo je,« je rekel. »Kako ga boš ti meni pokazal?« je rekel. »Počakaj, da boš videl!« **Pa je prinesel škaf, velik škaf vode, pa eno ogledalo zraven je postavil /.../, je rekel: »Zdaj pa tako: poglej v to ogledalo, poglej v ta škaf!« Zdaj pa seveda, ko je v ogledalo pogledal, je videl sebe, v škafu je pa videl tistega soseda.** No, to so pravili, da je bilo res, da v škafu je pa videl tistega soseda, no, in je bil tako nervozen pa tako živčen, je rekel: »Zato ker si ti tako nesramen, tako se mi dobrega delaš, pa tako hvaležnega se mi delaš,« je rekel: »Na, prasica!« **Pa je vzel pištolo iz žepa ven, pa je ustrelil notri v škaf. In dejansko so rekli, da je bil tisti človek doma mrtev ...** Ja, tako, tako so vsaj, tako so vsaj pravili, da je bilo res.

S: Kdaj je bilo to?

I: Še v stari Jugoslaviji... Tako so pravili. (25)

S: Kako se je pa temu reku, ki je bil proti coprnicam?

I: Temu so rekli coperjak.

S: A je bil dober za ljudi?

I: Je bil pa dober za ljudi, pa pomagal je. Čarovnica se ga je bala. Brihten je bil, **pa je v špeglu, v ogledalu je kaj pokazal.**

S: A on je imel ogledalo?

I: **Ogledalo, pa /je/ pokazal: Ta ti je naredil!** (34)

Ta tehnika ni izjemna: omenjena je v Franciji (Devlin 1987: 109), Nemčiji (Schöck 1978: 112), na Irskem (Jenkins 1991: 320), poznajo jo v angleški folklori (Briggs 1991: 683–5; prim. tudi 722–3). Opazovanje odsevov na vodi v posodi (lekanomancija) in v vodnjakih (hidromancija) je bila vedeževalska praksa pravzaprav že na Bližnjem vzhodu, v grški in rimski antiki (Hand 1981: xxviii–xxix; Harmening 1979: 214–5). Voda kot prostor za vedeževanje je znana tudi iz mnogih tehnik vedeževanja v teku koledarskega leta, npr. pred ivanjem (prim. Navratil 1887: 99). Ker sta moč in reputacija nasprotnika čarovnic v veliki meri gotovo temeljili na zgodbah, ki so jih o njem širili njegovi klienti (prim. Blécourt 1990: 186), ni nemogoče, da so ti širjenje takšnih „neverjetnih« zgodb sami spodbujali ali pa si jih celo sami izmislili, seveda na podlagi tradicijskih verovanj in zgodb, znanih na tem območju.

Kadar je bila čarovnica identificirana že v teku seanse pri vedeževalcu, je bolj ali manj očitno, da je žrtev čarovniškega napada prej vsaj že domnevala, kdo je čarovnica, in je vedeževalec le spretno »tupal« ter pri tem izrabljaj vnaprejšnje sume ljudi, ki so ga obiskovali. Način, da vedeževalec odgovarja na vprašanja strank z nejasnimi odgovori, ki omogočajo, da dokončno identifikacijo opravi stranka sama, je bila standardna praksa vedeževalcev (Devlin 1987: 109). »Realni namen vedeževalske seanse ni ta,« meni Favret-

Saada, »da bi moral vedeževalec uganiti, kdo je čarovnica, temveč da pacient sam prevzame nalogo, da ugame, kdo je, in jo imenuje.« (Favret-Saada 1980: 51). To je očitno tudi iz že zgoraj navedene pripovedi o obisku pri vedeževalki:

I: In pol pa tiste karte on vse razloži, razloži po mizi, pa mi je rekla točno tako: »Vaša hiša stoji sredi vasi. Pa sem rekla: »Ja.« Pravi: »In tale, ki je vam to naredila,« pravi, »to je pa ženska, pa prav v sorodu ste si.« Pol pa je še tiste karte premetavala, pa pravi: »In to po moških ste si v sorodu,« je rekla, »v bližnjem sorodstvu sta si.« In sem rekla: »Res.« In pravi: »Ta hiška pa stoji malo desno od vaše, na enemu hribčku, pa nedaleč od vas.« Pravi: »Bi se spomnila, kdo je to?« »Ja,« sem rekla, »se spomnim in res smo si v sorodu in vse.« (36)

Sicer pa vedeževalec pri identifikaciji ni imel težke naloge, saj skoraj ni mogel zgrešiti, če je kot čarovnico identificiral soseda, oz. natančneje: *sosedo*. Vsekakor je šlo praviloma vedno za bližnjo sosedo (oz. soseda), v večini primerov je šlo za žensko, moški je bil osumljen le v redkih primerih.

I: Je ena pri naši hiši rožmarin kradla, pa je vse sorte že bilo, pa je šel od tega /pokaže na F./ ata je šel na Hrvaško, tam je bil pa eden moški, ki je znal to. Pa je prišel tja dol, pa je povedal, je rekel: »Vaša soseda to dela.« Pa je dal nekakšno stvar, da mora še pred sončnim zahodom priti domov. Dal mu je nekakšnega dračja in pol je prišel domov in naj zakuri tisto. Je rekel: »Tista ženska, vaša soseda bo čisto meherave roke imela.« In jih je imela. (34)

I: In taku so hirale /svinje/, da so poginile. Tako. /.../ Potem je pa ena vedeževalka očetu rekla, da to vam je sosed napravil, ne... Bližnji sosed. (29)

Včasih so ljudje odšli k specialistu tudi zgolj z namenom, da jim pomaga izničiti zli čar oz. zlo delovanje čarovnice, glede same identitete čarovnice pa so si že bili na jasnem. V nekaterih primerih je vedeževalec za izničenje moči čarovnice celo potreboval kos njenega oblačila, njen las ipd., kar seveda predpostavlja dejstvo, da o sami identiteti čarovnice ni bilo nobenega dvoma (čeprav je mogoče, da sta bila včasih v takšnih primerih opravljena dva obiska pri vedeževalcu: prvi, v katerem je ta čarovnico identificiral, in drugi, v katerem je izničil njeno moč). V temelju dejanj specialistov magije, ki so pri svojih postopkih proti čarovničnemu čaru uporabljali stvari, ki so pripadale ali osumljenemu povzročitelju škode (obleko, lase...) ali pa neposredni žrtvi njenih dejanj – navadno živalim (npr. ščetine), leži magijska predstava, da so vse stvari v kozmosu povezane. Ker so ti predmeti pripadali krivcu oz. so bili z njim povezani prek njihovega čara, je bila to pot za njihovo razkrinkanje in uničenje zlega čara:

I: So pa šli v S., k eni taki, da je šlogala, ne. Pol je pa ona rekla, da morajo prinesiti eno fliko od tistih, ne. Imeli so pa včasih tista strašila, saj ste to slišali, ne? Pol so pa mati tako gledali, da je legel tak mrak, da se ni videlo. Pa so videli tisto strašilo, pa so eno flikco odrezali, ko so vedeli, da je od tistega dedija, ne. Pa so nesli tu notri. Ona pa je to zavila nek, tako so mi povedali, kot bom jaz povedala, ne. So zavila tak, tako kot en tak čisti povštrček. Pa je rekla, da morajo denar s seboj nesti. In od tistega niso bili nikdar več tepeni.

S.: To jim je povedala ta šlogarca?

I: Ja, to jim je povedala šlogarca. Je rekla: „Tole nosite zmerom s seboj, pa ne boste tepeni.« Pa če oni so to verovali, pa je to bilo res, ne. /smeh/ To pa ne vem. Tako so meni povedali, tako pa jaz povem. (66)

I: Zdaj pa, če češ... Zdaj pa, da bo lahko odpravila, **ti moraš dobiti las od nje...** Ne, pol pa tako to izgleda, gleda, da je bil..., **ko je las spipal, da je res odpravila.** Deset tisoč je ena taka rezidentna zadeva, ne. Pol je pa rekla, če čete, lahko vrnete... Deset tisoč sem dala, sem rekla: Ne, to pa naj bo /nerazumljivo./ Hvala bogu, da si odpravil, da ti je dobro, uno bo pa že Bog poračunal.

S: In potem je bilo dobro?

I: Ja, tak je bilo dobro.

S: Kaj je pa naredila s tem lasom, vi veste?

I: Ne, to jaz ne vem /nerazumljivo/. To pomaga za odpraviti, pomaga naj tudi božje stvari. (29)

Naknadna identifikacija čarovnice po vedeževalčevih navodilih

Vendar vedeževalec čarovnice v teku seanse največkrat ni skušal identificirati (niti s pomočjo žrtve ne), temveč je identifikacijo raje v celoti prenesel na žrtev po končanem postopku. Druga možnost identifikacije čarovnice, ki jo je lahko izbral vedeževalec, je bila, da je dal stranki natančna navodila, kako naj sama izvede postopek, s katerim bo ob prihodu domov identificirala coprnico. To je bila navadno prva oseba, ki je prišla na obisk oz. si nekaj sposodit po tem, ko se je stranka vrnila z obiska pri vedeževalcu, ali po tem, ko je po vedeževalčevih navodilih odkopala zakopani predmet, potresla prah na določeno mesto, namazala živino z mastjo ipd.

I: Jaz vem en primer povedat, ko mi je moja stara mama povedala. Da je bil en Kranjc na Gorenjskem. En možakar, skoraj tak, da je šlogar ali coprnik, ne. In tisti je znal vse sorte. Pa so hodile ženske do njega, če so bile svinje bolne... Pa je dal tako mast za mazati. Pol so se pa zmenile - moja stara mat pa take naivne ženske, ne. Pa še ena, ki so si bile zelo dobre. Poj pa je res dal vsaki cekar, pa so si dale masti, nekakšne, kaj jaz vem. **Pol je pa bilo rečeno, katera bo prva prišla k hiši, da tisto bodo pa lahko ugotovili, da je coprnica, ne.** Svinje so bolehale, pa je že kakšna bolezen prišla. In moja stara mama je pa zgubila tisto mast, ne. In je letela vjutro na vse zgodaj, da še ne bi ona porabila vso mast, da bi jo odstopila. In ona jo je marš nagnala, je rekla: »Ti si tista coprnica! «/...//smeh/ Ja, pred so si bile tako dobre in vse, pol jo je nagnala in rekla: »No, saj je rekel, da katera bo prva prihitela!« Mama pa je letela, ne, zjutraj, da še bo dobila kaj tiste masti, da ne bo ona pomazala vse po svinjah. /smeh/ Naivni so bili zelo, ne, ljudje. (67)

Očitno je, da so se vedeževalci pri tem naslanjali na tehnike izničenja čara in obenem identifikacije in/ali vrnitve čara oz. škode, ki so bile na tem območju nekakšno skupno, splošno znanje. Gre za znanje o tem, kako ravnati z zakopanimi predmeti, zlasti jajci. Največkrat je vedeževalec ljudem svetoval, naj kopljejo pod pragom, v hlevu ipd., kjer bodo našli namerno zakopan predmet, in ta predmet (ali kaj drugega – npr. čarovničina oblačila) zatem sežgejo. To dejanje prisili čarovnico, da takoj prihiti na prizorišče dejanja (identifikacija!), ker »jo peče«, ker »se duši«, ker se »matra« ipd. (vrnitev čara oz. škode – maščevanje!). V enem primeru je vedeževalec svetoval celo, naj krastačo

(coprnico) nabodejo na vile – tudi v tem primeru naj bi coprnica v bolečinah prihitela tja. Skratka, večinoma gre za iste tehnike oz. postopke, ki so jih ljudje, kadar so našli zakopan predmet, izvedli sami, brez pomoči vedeževalca, saj je bil ta postopek znan bolj ali manj vsem oz. se je vedno našel kdo, ki jim je povedal, kako ravnati v takšnem primeru, ter jih tako uvedel v kolektivno tradicijo, znano na tem območju.

Edini primer, ko dejansko ni bilo niti eksplicitno niti implicitno omenjeno, da bi žrtev s pomočjo vedeževalca ali po njegovih napotkih skušala identificirati čarovnico (pa tudi ne, da bi že vnaprej poznala identiteto čarovnice), se navezuje na potujočega nasprotnika čarovnic. Ta je zgolj izničil zli predmet, ne pa tudi identificiral storilca:

I: Je rekel pol, ti pa pride en dan, se tam na križpotki vrti en moški, je rekel: Kaj pa luta? /.../ Pa se vrti, vrti, vrti nekoliko... Pol pa: »Vi ste pa nasrečni!« »Bejži, je rekel, kaj /boš/ ti meni rekel, /da sem/ nesrečen! Kaj pa ti veš, ti tega nisi videl!« »O ste, ste,« pravi. /.../ Je rekel: »Sreča, da sem vino kupil prej, pa tobak,« je rekel. Je rekel: »Sem še imel šeststo dinarjev, samo da je bilo precej ga, ne. Ena mala krava, ne.« Je rekel: »Pol pa seveda, /.../ smo morali dati ves denar, kolikor ga je bilo, vse na mizo, toliko kolikor smo ga imeli.« Pa on je dal, mama pa ni dala. Pravi: »Dajte denar na mizo, pravi!« Pol je pa baba zajavkala. Pravi: »Ja, vi ga imate, pa ga nočete dati!«, ne, pravi. Pa una baba je pa začela jokati pa to. Je rekel: »Vsega.«

Pa vsega, ne. Pol pa je on se slekel do pasa, škarjice v roke, je rekel, no vidite... pa je šel v njeno, v njeno spalnico, pa odrezal, razrezal tuhno, pa perje. Pa je rekel: »Vidite me, da nimam čist nič. Pa je prinesel eno tako kepo ven.

S: Česa?

A: Blata. Notri v tistem blatu, v tistem blatu je bilo pa vsega. Perje, žima..., take stvari, ne. Je rekel: »Evo vam, tu vam je tisto.« Je vzel tisto ven, kaj jaz vem, kaj pa je tisto, je razbil s sekiro. Denar je pobral pa šel, ne. Je rekel: »Eno prase sem še imel v štali, pa tako malo...« Je rekel štiristo kil je imel pol. Pa skrovčičev, mi pravimo skrovčiči, ne, tako, ko se samo vali, tam pa nič ne rihtaš. Je rekel: »Tega je bilo polno dvorišče,« je rekel. »Da je prišel čez eno leto, še enkrat toliko bi mu dal!« (27)

Zakaj v takšnih primerih identifikacija ni bila potrebna? Vsaj v tem primeru, ko je nasprotnik čarovnic našel blatno kepo v pernici (čarovniški predmet) in jo razsekal, je razlog ta, da v primeru, ko je čar otipljiv, zadošča že, da se ta predmet uniči, kajti s tem se obenem posredno uniči tudi čarovnica. Po drugi strani se s psihološkega in socialnega aspekta zdi, da so bili ti potujoči vedeževalci bolj ranljivi kot znani vedeževalci, h katerim so se ljudje sami odpravljali po pomoč. Znašli so se v tujem okolju, sami so ponujali svoje usluge in jih ni »varovala« reputacija, ki so jo imeli stacionirani vedeževalci – zato bi bil poskus identifikacije čarovnice veliko bolj tvegan, kot pa je bilo to, da so najverjetneje sami skrivaj nastavili domnevno čarovniški predmet in ga potem zmagoslavno »našli« ter uničili.

Izničenje čara oz. zlega predmeta

Vedeževalec je praktično v vseh primerih, o katerih so nam ljudje pripovedovali, postopek izničenja škodljivega predmeta oz. čara prenesel na stranko: tej je dal navodila,

kako ravnati, da bo čar uničen, ali pa ji je dal zdravila oz. predmete, ki naj bi pomagali proti čarovničnemu škodljivemu čaru.

Kadar je vedeževalec ugotovil oz. sklepal, da je za strankine težave kriv zakopan predmet, je tej pogosto naročil, da mora tak predmet odkopati in ga zatem odnesti na mejo osebi, ki ga je nastavila, ali pa ga sežgati. Posledica tega dejanja je bil pogosto prihod coprnice in s tem tudi njena identifikacija.

I: ...so prašiči zmerom bolehal in pol je pa šla ona dol k eni vedeževalki, pa je rekla: »Kaj je to, da mi prašiči kar bolehalo, vsak cajt mi zbolijo.« Pol je pa ona rekla: »Tam imate eno sosedo, ko je vam nekaj naredila,« je rekla, »tam pogledite, pri svinjakih, pri pragu ali pa kje, so zakopane kosti, svinjske kosti. In tiste kosti vi, boste jih našla, jih odkopajte in jih nesite tam na mejo k tisti ženski.« (43)

Precej pogosto vedeževalci preprosto predpišejo zdravila, največkrat mazilo ali prah, ki naj bi ga žrtve posule okoli hleva, svinjaka, na mejo z ozemljem sosede, ki jim je naredila škodo, ali pa naj bi ga posuli na žareče oglje in z njim pokadili okoli hleva oz. svinjakov. V primerih, ko je vedeževalec stranki izročil neke vrste zdravila, npr. prah, ki naj ga pokadi okoli staj, ali mazilo, s katerim naj namaže bolne živali, sicer ne moremo govoriti o izničenju čara oz. škode, temveč bolj o nekakšnem protiukrepu, katerega posledica pa je bilo pravzaprav nevtraliziranje zlega čara oz. škode. Pogosto je bilo potrebno to podarjeno dračje, prah ipd. tudi vreči v ogenj, ga sežgati ali pa ga nastaviti osumljencem.

*I: En možakar, skoraj tak, da je šlogar ali coprnik, ne. In tisti je znal vse sorte. Pa so hodile ženske do njega, če so bile svinje bolne... **Pa je dal tako mast za mazati.***

Pol so se pa zmenile; moja stara mat pa tak naivne ženske, ne. Pa še ena, ki so si bile zelo dobre. Poj pa je res dal vsaki cekar, pa so si dale masti, nekakšne, kaj jaz vem. Pol je pa bilo rečeno, katera bo prva prišla k hiši, da tisto bodo pa lahko ugotovili, da je coprnica, ne. (76)

Vsaj v nekaterih primerih, ko so vedeževalci svojim strankam dali mast in prah, bi lahko domnevali, da je šlo morda za neke vrste domačih zdravil proti boleznim živali in da so bili vedeževalci obenem tudi zeliščarji, ljudski zdravilci.

Postopek uničenja čara, kot smo videli, pogosto implicira identifikacijo oziroma gre za sinhroni dejanji: medtem ali takoj po tem, ko bo uničen čarovniški predmet (npr. odkopan ali sežgan nastavljeni predmet) ali izvedeno protidejanje (npr. pokaditev okoli svinjaka ipd.), se bo prikazala coprnica in bo tako identificirana. V nekaterih pripovedih identifikacija čarovnice v postopku protiukrepa ni omenjena eksplicitno, ampak bolj sramežljivo: ko bodo sežgali nastavljeni predmet, bo prišel „nekdo“, s katerim ne smejo spregovoriti, potem bo vse dobro ipd. Samo na podlagi drugih primerov vemo, da je ta »nekdo« tu v resnici osumljen čarovniškega dejanja. Drugi del procedure, prihod čarovnice, sicer ni vedno prisoten, je pa pogost: coprnica bo prišla, ker jo »matra«, »peče« ... V takšnih primerih je, tako kot pri sežigu jajc, ponovno posebej poudarjena prepoved govorjenja s čarovnico. Če človek ne bo spregovoril s coprnico, ki prihiti s kakršnimkoli izgovorom že, bo čarovnija izgubila moč in coprnica bo premagana.

Edinkrat, ko se je vedeževalec sam lotil uničenja čarovniškega predmeta, je šlo za potujočega »šlogarja«. V pernici žrtve čarovništva je našel kepo iz blata, v kateri je bilo

perje, žima idr. in predmet spoznal kot čarovniški predmet, ki je bil vzrok za pogin živali na kmetiji. Potem ko je predmet razsekal s sekiro, je živina spet uspevala (prim. spredaj citat 27).

Vrnitev škode oz. maščevanje čarovnici

Identifikacija in obenem izničenje čara pogosto implicira tudi maščevanje čarovnici – vsi ti elementi so lahko hkratna dejanja oz. jih je pogosto težko ločiti med seboj. Ženska prihiti na prizorišče sežiganja jajca (*identifikacija čarovnice*), ker jo boli, peče (*maščevanje*) in če človek tedaj ne spregovori z njo, bo njena moč izničena (*izničenje čara*) oz. se bo v takem primeru »scvrta od bolečin« in umrla (*maščevanje*) ... Ženska na primer, ki je sosedom kradla rožmarin, je dobila mehurje po rokah po tem, ko so ti sežgali dračje, ki jim ga je dal vedeževalec – obtoženka je bila v tem primeru sicer najverjetneje znana že pred odhodom k specialistu, a vendar ta postopek implicira tako identifikacijo (čarovnico identificirajo prav po mehurjih na rokah) kot maščevanje (opekline jo pečejo). Maščevanje sosedu, ki po dejanju maščevanja umre, je obenem tudi najbolj učinkovito izničenje njenega zlega delovanja, saj je izvor zla enkrat za vselej dokončno odpravljen, obenem pa je prav s svojo smrtjo identificirana kot čarovnica, kriva za težave sosedov. Tako je kmalu za tem, ko je gospodinja, ki ji je živina ves čas poginjala, po navodilih vedeževalke zabodla bucike v srce poginule živali ter ga obesila v dimnik, kar naj bi odpravilo zli čar, umrla sosedu, ki je bila tako prepoznana kot čarovnica:

I: Je bila ena ženska pri nas hudobna. Da je pri njih čisto in čisto skozi vsa živad crkavala, ne. In kakor so kravo vkup davali, pa je začela bledeti, crknila, prašiči ... vse je pocrkalo. Pa kaj je zdaj to, pa kaj je to, ne? Živinozdravnik čisto in čisto nič ni pomagal. Da je to ona zacoprana. In je rekla, da pol so pa šli, so vsak vzeli šlafco, pa da so šli k eni taki coprnici ali ciganki ali kaj vem, in da je rekla, da ta prva živad, ko bo crknila, da naj jo razrežejo, pa naj vzamejo srce ven, pa naj ga dajo v hladilnik, pa šestnajst ali koliko buck navzkriž zapičijo noter. In da tista ženska, ki je to ..., da se bo nekaj z njo naredilo. In je rekla, da je crknil veliki prašič jim, ne, kmalu /potem/, ko so šli tja, ta veliki prašič... I1: ...umrlo je, umrl...

I: Ja, prašič je crknil in je, in so pa tisto tam naredili in je rekla: Zakaj, je rekla, je sosedu umrla? Nikdar več nič. To je, to je bilo zdajle deset let /kar je/ M. to pripovedovala, deset let, kar je pripovedovala, pa nikdar več ni nobena živad crknila.

S: Kdo ji je dal ta napotek?

I1: Ena v Zagrebu da ji je rekla.

Si: Ena vedeževalka?

I: Ja, ja.

I: In je rekla, da so to naredili in je rekla in pol je pa umrla, ne.

I1: Kaj pa, ko so imeli iz buck, buckic enajst križev...

I: Štirinajst?

I1: Osemnajst buckic na vsaki hiši, ja.

I: Ja, pa v dimnik vse, je rekla, in je umrla.

S: In so to naredili vse tu?

I: Ja, in so to naredili in je tista ženska umrla. Je rekla: Nikdar več ne bo živad pocrkala.

S: *Od kod pa je bila ta ženska?*

I: *Ta ženska je pa umrla...*

S: *Tu okrog ali tam dol?*

I: *Ne, ne, tule gor proti K. da je bila. Zelo verna, zelo verna in je rekla, da je ona je vzela enega moža, ki ga je imela ena druga rada, za moža, ne. Ampak on je pa ni maral.*

II: *Stare.*

I: *Ja, ona je bila pa, kaj jaz vem, kako je to bilo, je tista ženska, da je skozi potem je pa tista ženska coprница, so rekli. In da, ona je bila pa tako, da je bila taka verna, pa tako, da ni bila hudobna, pa da je bila bolj /nerazumljivo/ da ji pač niso mogli nič, da je videla eno takšno ... je pa tako na živad, ne, je pa čisto na živad naravnana bila, ne, ne vem koliko let, ne. (53)*

Ta postopek je na našem območju sicer povsem netipičen. Vedeževalka iz Zagreba, ki je sosedi naše sogovornice dala navodila zanj, najverjetneje ni bila zelo znana ljudem na tem območju, saj je omenjena le v tem primeru, poleg tega pa se je pripoved nanašala na dogodek izpred desetih let, kar pomeni, da spada v relativno poznejše obdobje kot večina drugih. Podobne opise najdemo marsikje po svetu: tako na primer na francoskem podeželju v 19. stoletju (Devlin 1987: 110–1) in še vsaj v sedemdesetih letih 20. stoletja (Favret-Saada 1980: 4, 66–7, 74), v obliki zgodb v Angliji (Briggs 1991: 633–4), omenjeni so v sojenjih čarovnicam v Angliji (Macfarlane 1970: 4), v Somersetu (Tongue 1963: 323) itd.

Toda vsaj iz nekaj pogovorov je razvidno, da je vedeževalec včasih tudi izrecno ponudil stranki, da škodo vrne nazaj čarovnici, ki jo je povzročila. Stranka je lahko ponudbo sprejela ali pa jo odklonila. Vsi naši sogovorniki, ki so omenjali to možnost, so seveda trdili, da so takšno ponudbo zavrnil:

I: *In ona je mene tu vprašala tudi, če jaz želim, da bi ona to odvrnila od nas, pa da bi unim živad pocrkala namesto nam. Sem rekla: »Jaz tega ne želim, jaz samo to želim, da bi pri nas ostala ozdravela.« (36)*

I: *In taku so hirale /svinje/, da so poginile. Tako. /.../ Potem je pa ena vedeževalka očetu rekla, da to vam je sosed napravil, ne... Bližnji sosed. Je rekla: »Ja, lahko vrnete, če hočete.« Je pa bil tudi globoko veren, je rekel: »Ne, ne bi to rad imel na vesti, bo že Bog poračunal vse to.« (29)*

Molk

V vseh primerih, ne glede na to, ali je šlo za postopek z zdravilom, ki ga podari vedeževalec, za sežig ali odkop čarovniškega predmeta ali pa za nabiranje krstače na vile, je drugi del postopka – prihod coprnice in prepoved govorjenja z njo – tipičen: s tem se bo coprница izdala, saj bo prisiljena prihiteti na mesto dejanja ter bo na vsak način hotela spregovoriti z ljudmi, da bi se tako odrešila bolečin. Njena moč bo uničena šele, če ne bo dobila nobenega odgovora.

Že pri ravnanju z zakopanim predmetom (sežig ipd.) smo se srečali z zahtevo po molku (prim. Mencej 2003) oz. s strogo prepovedjo komunikacije z osebo, ki se prikaže v tistem trenutku in je torej identificirana za čarovnico. Enaka navodila, v katerih je prepovedan kakršenkoli verbalni kontakt z osumljenko, je dal tudi vedeževalec ljudem, kadar so morali po njegovih navodilih doma sami identificirati čarovnico.

*I: Enkrat je mama moja pripovedovala, da so imeli pri eni hiši bolne prašiče, in to kar iz leta v leto. Potem je šla pa tista gospodinja, je šla k enemu vedeževalcu, ne, in ji je rekel, da pod tistim pragom od tiste štale bo pa našla en predmēt, ne. In tisti predmet, ko boste tisti predmet odstranila, bo prišla ena ženska k vam ali moški, zdaj ne vem. V glavnem, ena oseba bo prišla k vam in **ne smete vi s tisto osebo spregovoriti**. In pravi: **Če boste vi s tisto osebo spregovorila, zdaj se ne spomnim, ali z moškim ali z žensko, vam ne bo to nič koristilo**. Pravi: Če pa vi s tem ne boste spregovorili, bo pa to. In je bilo res. In točno vem, da je prišla ena z vasi, ena ženska k njim in se je tako pogovarjala in pogovarjala in pogovarjala in ta gospodinja ni hotela nič slišati in kar stran je šla. In je bila zelo užaljena, ker je pokl tudi ona morala oditi brez uspeha, ne. In je pokl, od tistega cajta, je bilo pa vse v redu, so bili pa prašiči kar naprej zdravi, ne. Kot da je neki bilo podtaknjeno, ne. (72)*

Ta zahteva po zatisnjenju, zapolnjenju oz. zaprtju vseh možnih kanalov, prek katerih bi lahko prihajalo do komunikacije, se kaže na več različnih načinov in v različnih fazah postopka – tako med izvajanjem postopka, ki poteka po vedeževalčevih navodilih (npr. medtem ko oseba kadi okoli staj – v tem primeru gre za prepoved, da bi jo kdo videl, se pravi za prepoved vizualnega kontakta), kot v trenutku, ko domnevna čarovnica prihiti na mesto, kjer izvajajo ta postopek, in z njo ne smejo spregovoriti.

Na ta napotek prepovedi verbalne komunikacije smo na terenu neštetokrat nalleteli: če je žrtev v tem odločilnem trenutku sposobna ne spregovoriti z identificirano osebo, je njena moč izničena. V nasprotnem primeru je ta »odrešena«, kot pravijo. To pa pomeni dvoje: da kazen (bolečina) ni bila uspešna oz. ni bila dovolj temeljita, in po drugi strani, da je storilec ohranil moč za izvajanje nadaljnjih zlih dejanj. Zdi se, da bi verbalna komunikacija dopustila možnost vdora moči coprnice v telo človeka oz. možnost vpliva njenega čara na človekovo telo. Favret-Saada pojasnuje ta element postopka, ki ga je v francoski pokrajini Bocage, kot rečeno, vodil nasprotnik čarovnic, takole: »Zakaj se je treba v takšnem trenutku izogibati kontakta s čarovnikom (ne govoriti, se ga ne dotakniti, ga ne spustiti v hišo)? Zato da bi metaforični kontakt, vzpostavljen v ritualu, imel popoln učinek. Kajti vsak materialni kontakt bi pomenil komunikacijo, se pravi odprl to, kar se je metaforični kontakt trudil zapreti, zatesniti.« (Favret-Saada 1980: 74). Če so komunikacijski kanali, ki vodijo do človeka ali njegove lastnine (npr. hiše, hleva), odprti (prek verbalne ali vizualne komunikacije), se zli čar (škoda) lahko »umesti« v človeka in njegovo lastnino. Zato ljudje skrbno zapirajo vrata, okna, ne spustijo v hišo osumljene osebe, ji ničesar ne posodijo (kajti tudi dar je oblika komunikacije) ipd., kajti le če so ti kanali zaprti, se čar lahko vrne nazaj čarovnici oz. osebi, ki ga je poslala, ona pa nima več moči nad drugimi.

Plačilo

Plačilo vedeževalcem za njihove usluge je bila največkrat hrana (mast, jajca itd.), in ne denar⁹:

S: Kako so se zahvalili temu coprnjaku?

I: Ja, neki mu je dal. Vse sorte so mu nosili, mast. (34)

⁹ To je potrdila tudi edina vedeževalka, ki smo jo intervjuvali spomladi leta 2004.

Žal vprašanje o plačilu največkrat ni bilo postavljeno, zato velja biti v sklepanju previden. Edino za eno vedeževalko vemo z gotovostjo, da je za svoje delo zahtevala – za tedanje in celo sedanje razmere – precej visoko vsoto denarja, 10 tisoč tolarjev. Potujoči vedeževalci so dobili za svoje usluge običajno le jesti in piti. Samo za enega potujočega vedeževalca vemo, da je zahteval ves denar, ki so ga imeli pri hiši, preden se je lotil dela.

Odnos do nasprotnikov čarovnic

Duhovna moč ali znanje, dostop do nadnaravnega, onstranskega, znanje magijskih postopkov so stvari, ki so v nekaterih življenjskih situacijah sicer cenjene, a so obenem ljudje nanje vedno gledali kot na potencialno nevarne: kdor zna delati dobro, zna delati tudi slabo. Človek, ki ima moč, da premaga čarovničin maleficium, ima moč tudi, da tak maleficium sam stori. To prepričanje je gotovo vplivalo na dvoumen odnos ljudi do nasprotnikov čarovnic. Po drugi strani je od zgodnjega novega veka, to je od časa lova na čarovnice dalje, bela magija (med katero sodi med drugim tudi vedeževanje, ki je bila ena glavnih dejavnosti nasprotnikov čarovnic) veljala za zlo, ki je mogoče le s pomočjo pakta s hudičem (Larner 1984: 7). Zato iz zgodovine čarovništva vemo, da so bili mnogi nasprotniki čarovnic obsojeni skupaj s čarovnicami, proti katerim so se sami borili.

Ambivalenten odnos do njih se kaže na primer v občasnem imenovanju takšnih specialistov »coprnica«, »coprjak«, »ta glavna čarovnica« ipd.:

S: Če so pa hotele kakšni sosedi škodovati, so pa kaj naredile?

I: Je živad bila bolna, svinje in živina. Je tu un na Hrvaškem (v S.) rekel: Ti je zakopala nekaj pred svinjakom, v gnoj. Pol so pa to našli.

S: In kaj so našli?

I: Kostí, kjer so svinje bile.

II: So našli na njivi jajca, notri v zemlji, pa so rekli, da je cuprnica bila.

I: Ja res, samo jaz tega ne verjamem.

S: Kaj so pa s temi kostmi in jajcem naredili?

I: Ja, zažgati so morali. To je vse tisti povedal, ki je bil proti.

S: **Kako se je pa temu rekli, ki je bil proti coprnicam?**

I: **Temu so rekli coperjak.** (34)

Ali pa so o njih govorili z istimi izrazi, kot so govorili o coprnicah – da »nekaj znajo«:

I: Ja, jaz ne vem. To so cuprniki bili, ko so imeli svojo moč. Kaj so delali, ti je nastavlil kakšne stvari, živadi je dal kaj takega, da so pol bile bolne, ali ljudem, tako da so pol, da niso bili..., to je nastavljeno bilo. Pol so pa iskali spet: **»Ja, tam je en takšen, ko zna.«** Pa si moral nekakšno stvar, nekaj prinesiti, kakšne stvore, kakšne svoje, kakšne štitke, kakšne svoje krpe, da je imel od svojega obleke, da mu je dal, da je v tistem pol un našel neko zdravilo proti, da je tisto pol prinesel domov, pa je tam nastavlil, ja pa je tisto pol pomagalo, če ni, nisi smel z unim v stik priti, ko je prišel okol iskat nalašč, da bi se spregovoril z njim, pol bi pa tisto nič ne pomagalo. (50)

Po drugi strani pa naj bi ti nasprotniki čarovnic po pripovedih naših sogovornikov sodeč tudi aktivno izvajali črno magijo: lahko so pomagali, a tudi škodili. Kot

opozarja Blécourt, je sicer na neki način že njihova sposobnost začarati čarovnico pravzaprav maleficium (Blécourt 1999: 153). Moč »belih čarovnic« je mogoče uporabiti tudi v nesocialne namene (Pina-Cabral 1986: 190–1).

I: Je ena pri naši hiši rožmarin kradla, pa je vse sorte že bilo, pa je šel, od tega ata je šel na Hrvaško, tam je bil pa eden moški, ki je znal to. Pa je prišel tja dol, pa je povedal, je rekel: »Vaša soseda to dela.« Pa je dal nekakšno stvar, da mora še pred sončnim zahodom priti domov. Dal mu je nekakšnega dračja in pol je prišel domov in naj zakuri tisto. Je rekel: »Tista ženska, vaša soseda bo čisto meherave roke imela.« In jih je imela.

I1: Drugi dan bo imela take spuščaje po rokah, tista žena, ki je to ukradla.

I2: Pa veste, kaj je še naredil, hudič? Je naštimal, tam na Hrvaškem, una krava ni nič dojila, jo je on podojil.

I: Pa da je namesto mleka kri tekla. Bil je eden na P, pa od tod dol so k enemu na Hrvaško hodili.

I2: Ki je kontro delal. Tako kot zdaj Peterle pa Bajuk. /smeh/(34)

Ambivalentno vlogo so pripisovali celo najbolj slovitemu vedeževalcu na tem območju, vedeževalcu Gumilšku:

I: Bili so pa tudi tule na Gomulskem /razlaga, kje je Gomulsko/, in tam dol na tistem bregu so bili G. so se pisali, in med vojsko so jih razgnali. In k tistim so hudo dolgo hodili stari ljudje. Je pa eden sin od njih šel v Nemčijo med vojsko in je imel očeta in mater tam. Tisti je pa po vojski prišel pa nazaj v Slovenijo živeti. Jaz pa tam, kjer sem bila doma, sem veliko volne prela. In za tistega moškega sem jaz tudi naredila zokne in pulover volnen in je on povedaval, da on še marsikaj zna narediti. Je rekel, da ga je en toliko pretreslo, ko so oča pokapali v Nemčiji. In ko so notri spustili trugo v jamo, da je tak strašen vihar nastal, da sploh ni mogel duhovnik prebrati tisto, kar ima. Da je tak vihar bil, da je kar raztrgal knjigo in da je duhovnik zaprl knjigo in jo tiščal skupaj in kar tako molil. Ko je bil pa pogreb končan, je rekel duhovnik, da če je kdo od bližnjih sorodnikov na pogrebu. Je rekel, pa da se je on sam oglasil. Pa je vprašal duhovnik, kaj je, pa je rekel, da je sin. Pa je vprašal duhovnik, kaj je bil po poklicu. Je pa rekel, pa sem povedal.

S: Kaj je pa rekel?

I: Ja, je rekel, veroval je v take stvari in tudi ljudem je pomagal. Ja, en teden so za dobro prosili, en teden za slabo. Je rekel, da je njega to en toliko pretreslo, da on tudi ve, jaz vem veliko, ampak ne bi šel ne enim ne dobro ne hudo narediti. (36)

Ambivalenten odnos do nasprotnikov čarovnic je mogoče zaslediti tudi drugod po Evropi. V Alto Minho je bil po mnenju Pina-Cabrala razlog, da so se ljudje k takemu specialistu vedno napotili skrivaj, prepričanje, da se njegova moč lahko uporabi tudi v nesocialne namene, za napad na bližnje (Pina-Cabral 1986: 190). Schiffmannova opozarja, da ista oseba na Poljskem lahko uporablja tehniko tako pozitivno kot negativno (Schiffmann 1987: 148). Skandinavski nasprotnik čarovnic je lahko tako začaral kot tudi ozdravil. Ponekod so občasno celo prosili nasprotnika čarovnic, da bi odpravil svoj lastni urok (Blécourt 1999: 187). Veliko madžarskih čarovnikov na podeželju je bilo doma tako v črni kot v beli magiji in kot piše Dömötörjeva, je pogosto težko dognati, kdo je pravzaprav deloval pozitivno oz. kdo negativno (Dömötör 1978).

Toda čeprav so torej obstajale mnoge situacije, ko ljudem ni preostalo drugega, kot da se kljub »nevarnosti« odpravijo po pomoč k nasprotnikom čarovnic, pa so obstajale tudi situacije, v katerih se *nikoli* niso odpravili k takšnemu specialistu. Tako na primer niso odšli k njim po pomoč ob nočnih doživetjih (pojav lučk, izguba ali blokada poti ...), za katere so sicer prav tako dolžili čarovnice. V takšnih primerih so uporabili ritualizirane obrazce, geste itd. (npr. preklinjanje, uriniranje, prekrižanje ipd.), ki so bili del fonda splošnega znanja o tem, kako se ubraniti pred nočnimi čarovnicami. Kadar so pripisovali škodo pri živini zlemu pogledu ali hvaljenju, prav tako niso odšli k specialistu, enako niso, kot že rečeno, odšli k specialistom ob odkritju zakopanih jajc ali kadar so našli v bližini hiše krastačo – čarovnico, pač pa so v tem primeru protidejanje izvedli sami, zajemajoč pri tem prav tako iz korpusa skupnega znanja o obrambnih metodah. A kadar sta bila čarovnica ali njen »podaljšek« – škodljivi predmet neznana, je bil odhod k vedeževalcu potreben, saj je edino ta zmožgel identificirati čarovnico, izničiti njeno zlo delovanje ter se ji po potrebi maščevati.

Literatura

- Blécourt Willem de 1999: *The Witch, her Victim, the Unwitcher and the Researcher: The Continued Existence of Traditional Witchcraft*. V: Bengt Ankarloo, Stuart Clark, *Witchcraft and Magic in Europe: The Twentieth Century*, The Athlone History of Witchcraft and Magic in Europe Vol. 6, 141–219, London: The Athlone Press.
- Briggs Katharine M. 1991 (1. izdaja 1970, 1971): *A Dictionary of British Folk-Tales in the English Language, Part B: Folk Legends*, London and New York: Routledge.
- Devlin Judith 1987: *The Superstitious Mind, French Peasants and the Supernatural in the Nineteenth Century*, New Haven and London: Yale University Press.
- Dömötör Tekla 1978: *The Cunning Folk in English and Hungarian Witch Trials*; V: Newall Venetia (ur.), *Folklore Studies in the Twentieth Century, Proceedings of the Centenary Conference of the Folklore Society*, Suffolk: D.S.Brewer, str. 183–187.
- Favret-Saada Jeanne 1980: *Deadly Words, Witchcraft in the Bocage*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hand Wayland D., Casetta Anna, Thiedermann Sandra B. (ur.) 1981: *Popular Beliefs and Superstitions, A Compendium of American Folklore, From the Ohio Collection of Newbell Niles Puckett*, Vol. 1, Boston: G.K.Hall and Company.
- Harmening Dieter 1979: *Superstitio, Überlieferungs- und theoriegeschichtliche Untersuchungen zur kirchlich-theologischen Aberglaubensliteratur des Mittelalters*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Jenkins Richard P. 1991: *Witches and Fairies: Supernatural Aggression and Deviance Among the Irish Peasantry*. V: Narváez Peter (ur.), *The Good People, New Fairylore Essays*, New York & London: Garland Publishing Inc., 302–335.
- Kruse Johann 1951: *Hexen unter uns? Magie und Zauberglauben in unserer Zeit*, Hamburg: Verlag Hamburgische Bücherei.
- Larner Christina 1984: *Witchcraft and Religion, The Politics of Popular Belief* (edited and foreword by Alan Macfarlane), Oxford, New York: Basil Blackwell.
- Macfarlane Alan 1970: *Witchcraft in Tudor and Stuart England, A regional and comparative study*, London: Routledge & Kegan Paul.

- Mathisen Stein R. 1993: North Norwegian Folk Legends about the Secret Knowledge of the Magic Experts, *Arv* 49, 19–27.
- Mencej Mirjam 1997: *Pomen vode v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah ob smrti*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Mencej Mirjam 2003: Zakopavanje predmetov. Magična dejanja v ruralnem okolju vzhodne Slovenije, *Etnolog* 13, Ljubljana, 411–433.
- Moszyński Kazimierz 1967: *Kultura ludowa Słowian II., Kultura duchowa*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Navratil Jože 1887: Slovenske národne vraže in prazne vére, *Letopis Matice slovenske*.
- Obrembski Jozef, *Makedonski etnosociološki studii II.*, Skopje: 2001.
- Pina-Cabral de João 1986: *Sons of Adam, Daughters of Eve, The Peasant Worldview of Alto Minho*, Oxford: Claredon Press.
- Sartori Paul 1908: Das Wasser im Totengebrauche, *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 18, 354–378.
- Schiffmann Aldona Christina 1987: The witch and crime: The persecution of witches in twentieth-century Poland, *Arv* 43, 147–165.
- Schöck Inge 1978: *Hexenglaube in der Gegenwart, Empirische Untersuchungen in Südwestdeutschland*, Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.
- Tongue R.L. 1963: Some Notes on Modern Somerset Witch-Lore, *Folklore* 74, 321–325.

»Yeah, there's someone who 'knows'.«
Soothsayers as Counterwitches in Rural Slovenia.

Mirjam Mencej

Whenever they thought that they had been subjected to witch assault people living in the rural part of northeast Slovenia could seek aid from a specialist. Those who were skilled in this matter were the *vedeževalci*, the *soothsayers*. Since they also practiced divination, their name indicates that divination was their primary occupation while witch detecting was but an aspect of divination.

By far the most frequent reason to visit the soothsayer, involved the livestock: unable to eat, dying or sickly cattle or pigs, and cows who could not produce milk. One of the most crucial factors that induced villagers to seek help from a soothsayer was the duration of these calamities, or a series of seemingly unrelated accidents. According to information obtained by interviewing the local population there had been only one, or two at the most, such prominent soothsayers. Since a certain name had been mentioned several times, his identity is certain. The man lived in Gomilsko, far beyond our fieldwork research area. Several of the informants had even consulted a soothsayer in Croatia. None of the soothsayers who had been contacted most frequently lived in the area of our research. If people had decided not to take the long journey to Gomilsko or to Croatia, they called upon less eminent soothsayers living in the vicinity. This is understandable since most of those seeking professional advice had to do so on foot. On the other hand, none of the informants ever mentioned that people had turned to a soothsayer from their own village, even if such a person had lived in the same village. There were also soothsayers, mostly from Croatia, who called door to door.

While most of those who were accused of witchcraft were female, soothsayers were either men or women. Out of thirty-one cases mentioned by the informants, seventeen were women and fourteen men.

The techniques used in séances were diverse. In five instances informants mentioned that the soothsayer had used cards, and in two instances this had been in combination with reading "the book". The book was mentioned three times. Although it is uncertain which cards or book had been consulted it may be presumed that the book in question was the same one presumably used by the witches of that area, the *Kolomonov žegen*, a magic book. In one instance, the soothsayer used water and in another a mirror, both of which had the same function: they could reflect the face of a witch or wizard responsible for the damage.

The procedure of discovering the witch was as follows. The soothsayer first confirmed that it was indeed the work of a witch. Next, he or she identified the witch, or gave instructions for identification. Then he or she nullified the evil curse or gave directions or objects that would do so. Lastly, the soothsayer could reverse the curse upon the witch if the client desired it. These phases did not necessarily follow each other in precisely that order. One element of the procedure often implied another, and not all the steps were required. Needless to say, the first one was indispensable. Although not necessarily explicit, the confirmation that that had indeed been the work of witches was prerequisite for subsequent steps. The third one, the nullification of the curse, was absolutely necessary, as it had been the primary reason why people had decided to seek

help in the first place. The second and the fourth steps, identification and revenge, were as a rule implied already in the process of destroying the evil curse and were therefore not absolutely necessary.

Soothsayers were usually paid in-kind. Most frequently, they were given food products such as lard or eggs, but not money.

Spiritual power, comprehension, access to the supernatural, and the knowledge of magic were gifts that in certain situations were valued and looked upon benevolently. Yet they were always potentially dangerous: whoever could perform good deeds was also able to conjure evil ones. People believed that the person who possessed the power to overcome a witch's maleficium also has the power to commit it. This conviction certainly produced an ambivalent attitude toward the soothsayers. Proofs of that were the terms periodically used for them: sorceress, sorcerer, the head witch, etc. Informants were certain that the soothsayers had also practiced black magic. They could help, but they could also harm.

In some cases, people had never consulted a soothsayer, for instance when at nighttime they encountered certain phenomena such as small lights, loss of orientation, or were suddenly faced with an obstruction and unable to proceed. It was believed that these were likewise the work of witches. If farm animals had become diseased because of, according to the popular belief, the evil eye or evil praise, or if a toad (witch) or an egg buried in the soil were found in the vicinity the counteraction was performed by the people themselves. They performed defensive procedures that were part of popular knowledge. Only if the offending witch, or the implement she had used for her curse, had been unknown, the aid of a soothsayer was needed. The soothsayer was the only one who could identify the culprit, repeal the damage, and, if it was desired, take revenge and reverse the wrongdoing.